

Gustaf III och revolutionen

Av Gunnel Bergström

Nyårsafton 1791 uppsöker Rysslands ambassadör greve Stackelberg kungen med ett brev från Katarina II daterat 6 december samt en ratifikation av deras hemliga överenskommelse om att de tillsammans ska förhindra den franska revolutionära smittan att sprida sig. De hade båda, liksom många av Europas suveräner och aristokrater, tilltalats av upplysningens tanke att statsmakten utgör ett samhällsfördrag där suveränen skyddar sina undersåtars lika rättigheter och alla ses som lika inför lagen. Och det var så teatrarna gestaltat och gestaltar kungar och kejsare - som befriare. Det är den dramaturgi vi känner igen från antikens tragedier, från Shakespeare och otaliga filmer. En ondskefull, maktgalen tyrann och hans likasinnade tvingar bort den rättmätige ledaren, folket lever under slavlika förhållanden, får arbeta och lämna ifrån sig nästan allt de tjänat - och de som protesterar torteras eller avrättas. Då kommer räddaren, den rättmätige fursten, som besegrar tyrannen och återställer det samhällsfördrag som måste gälla mellan furste och undersåtar.

Gustaf III ser sig som befriare, som den rättmätige fursten. Under sina tjugo år vid makten har han, inspirerad av Upplysningen, genomfört en rad reformer; förbättrat skolväsendet, skärpt insynen i rättsväsendet, avskaffat tortyr, tagit bort dödsstraff för en rad brott, tillåtit judar att bosätta sig i Sverige, infört en viss religionsfrihet, givit ofrälse politiskt inflytande, gynnat handeln, gett bönderna rätt att köpa frälsejord och tidvis tagit bort censuren. Reformerna har inneburit begränsningar av adelns rättigheter som inte varit möjliga utan kungligt envälde. I Österrike genomförde Joseph II liknande reformer och inskränkningar av adliga privilegier.

De franska revolutionärerna

godtar inte den rättmätige furstens dramaturgi. De vänder på begreppen, ser sig själva som folkets befriare och utpekar kungen, adeln och prästerna som de ondskefulla maktmissbrukarna, som befriade från skatt lever på vad bönder och dagsverkare tjänat ihop. De har förslösat landets resurser på ett liv i överflöd och på det amerikanska frihetskriget. Nu är landet bankrutt och folket svälter.

Fram till franska revolutionen uppfattades Rousseau, Montesquieu och Voltaire som angelägna och kom att förändra många europeiska länders författningar. Bilden av fursten som räddaren som är den givna i *Titus ädelmod*, Mozarts opera som framfördes vid Leopold II kröning i Prag 1791.

Gustaf III - Foto av Oljemålning av C.F. von Breda, Malmö museum. SPA

Gustaf III läser kejsarinnans brev på det snöhöljda Haga Nya Lilla slott. Hon skriver att hon försökt men inte lyckats påverka Österrikes kejsare att rädda den franska kungafamiljen, men anser det vara en tidsfråga innan kejsaren ändrar sig. Frankrike kommer att tvinga hovet i Wien att handla. Kanske blir det ”nödvändigt för Frankrikes Drottning att själv begära hjälp av sin broder.” Gustaf III svarar omgående: ”Jag skall inte dölja för Ers Majestät hur glad jag är att se detta samförstånd utvecklas oss emellan, som utgör styrkan i vårt förbund och som så starkt bidrar till min personliga lycka.” Han berättar om brevet från Ludvig XVI där denne vädjar om försiktighet. Finge Frankrikes revolutionärer vetskap om kontakten med Leopold II och drottningens bröder är familjen i fara. Gustaf III vet. Han har redan gjort ett räddningsförsök: Greve Axel von Fersen förde bort den förklädda kungafamiljen, men hejdades i Varennes och familjen återfördes som fångar till Paris.

Den 22 december 1791 skriver Gustaf III på nytt till Marie Antoinette: ”Jag tror som Eders Majestäts uppriktige vän att jag bör starkt framhålla den absolut tvingande nödvändigheten att få Kungen ut ur Paris och Frankrike. Om inte Kungen är fri, tror jag det blir nästan omöjligt att förmå de andra suveränerna och framför allt Kejsaren att handla. Han har inte gjort annat än krånglat till och hejdat underhandlingarna.”

I den drygt två månader långa och intensiva brevväxling som följer, diskuteras Franska nationalförsamlingens aggressiva politik, svårigheterna att få Österrike och Preussen att ingripa och de franska prinsarnas oförmåga att hålla i pengar och förbereda sina trupper. Tiden går. Gustaf III vill skynda: ”Eders Majestät är säkert medveten om att tiden är dyrbar, att vi redan befinner oss i

mars månad och att havet är fritt och öppet om två månader.” Kejsarinnan förhalar. Hon har inte för avsikt att förena sina trupper med den svenske kungens. Hennes enda mål är att utvidga sitt imperium. ”Jag anstränger mig för att dra med mig hovet i Wien och Berlin... jag vill få dem upptagna av de franska angelägenheterna för att själv ha fria händer.” Hon ville i själva verket ha dessa fria händer för att genomföra Polens andra delning året därpå.

Gustaf II skjuts 16 mars

En månad senare anfaller Frankrike Österrike, som får stöd av Preussen och kungariket Sardinien och intar Verdun. Robespierre mobiliserar: ”Fäderneslandet i fara”. Tiotusentals anmäler sig, Frankrike besegrar Österrike och intar Bryssel. Misstanken att Marie Antoinette i brev väddat till sin bror Leopold om hjälp leder till att beväpnade borgare den 10 augusti stormar Tuilerierna, tar kungafamiljen till fånga och massakrerar det kungliga gardet. De som överlever blir de första att bestiga giljotinen. Kungaparet spärras in i Le Temple. Monarkin avskaffas, skräckväldet tar vid och republikens fiender - adel, präster, munkar och nunnor giljotineras. I januari 1793 avrättas Ludvig XVI och i oktober Marie Antoinette.

Gustaf III hade inte svårt att identifiera sig med den franske monarken. Han visste att han själv löpte betydande risker, inte från en rasande pöbel utan från den upproriska och hämndgiriga svenska och finska adeln. En adel som ville revolution inte för folkets skull utan för att återfå sina egna privilegier.

